

business entities' members. Special attention is focused on judicial protection as one of jurisdictional forms of protection.

It is noted that for more effective implementation of the protection of civil rights there is a system (mechanism) of protection, which is the division of powers for protection according to forms and methods. There are several different opinions of scholars concerning the classification of the forms of protection, but the most common is the division into jurisdictional and non-jurisdictional forms. Jurisdictional method is divided into judicial order of protection and protection with the assistance of other state agencies, which is also called administrative. Non-jurisdictional form is presented by self-defense, protection via a notary and mediation.

The most common form of jurisdictional protection of the rights of business entities' members is judicial protection. It is implemented by the assistance of protection means of general rights under the Art. 16 of the Civil Code of Ukraine and the Art. 20 of the Commercial Code of Ukraine and special rights prescribed by other law norms. Besides, controversial is still the issue on the possibility of using the ways of protection of the rights that are not regulated by the law, but that may be effective.

Particular attention is paid to differentiation of the protection of the rights of business entities' members into forms of jurisdictional protection and judicial protection by methods not provided by the law. Some views of the scientific community regarding these issues have been considered.

In order to harmonize the legislation regulating legal relations of the protection of the rights of business entities' members the author has suggested to amend the Art. 16 of the Civil Code of Ukraine and the Art. 20 of the Commercial Code of Ukraine, securing the possibility to protect civil rights by other means, which are not prescribed by the law, but may be effective.

Keywords: jurisdictional form of protection, non-jurisdictional form of protection, judicial protection, jurisdiction, means of protection.

УДК 347.965.43

В. А. Кройтор

ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПУ ПОЄДНАННЯ ЗАСАД ДИСПОЗИТИВНОСТІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СУДУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Доведено, що диспозитивність проявляється як єдність волі та волевиявлення матеріально заінтересованої особи, здійсненого безпосередньо чи опосередковано через представника, вільно обирати варіанти поведінки, засоби судового захисту через юридичну природу цивільних процесуальних правовідносин. Зазначено, що дотримання цивільної процесуальної форми суб'єктами цивільного процесу та необхідність виконання його завдань визначають наявність публічно-правового інтересу в цивільному процесі – процесуальної активності суду, яка також є невід'ємною умовою розвитку процесу.

Таким чином, принцип поєднання засад диспозитивності та процесуальної активності суду – це нормативно закріплена правова вимога, відповідно до

якої від вчинення особами, які беруть участь у справі, процесуальних дій та кореспондуючих дискреційних повноважень суду залежить виникнення, зміна та припинення цивільних процесуальних правовідносин, рух цивільної справи.

Ключові слова: принципи цивільного процесуального права, принцип диспозитивності, принцип процесуальної активності суду, принцип поєднання засад диспозитивності та процесуальної активності суду.

Постановка проблеми. Загальною декларацією прав людини 1948 р. передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення основних прав, наданих їй конституцією або законом [1]. Закріплення Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод права на судовий захист і справедливий суд обумовлює обов'язок держави в особі судових органів гарантувати право на справедливий судовий розгляд справи [2, ст. 6]. Право на справедливий судовий розгляд повинно тлумачитися в світлі принципу верховенства права, відповідно до якого сторони повинні мати у своєму розпорядженні ефективні засоби судового захисту, які дозволили б їм відстоювати свої цивільні права. Кожен має право пред'явити до суду будь-яку вимогу, пов'язану з його «цивільними правами й обов'язками» [3].

Цивільний процес багатьох країн ще з часів Стародавнього Риму побудований на засадах диспозитивності. Так, у Стародавньому Римі суд починав свою діяльність виходячи з ініціативи самого суб'єкта, який опинився у становищі того, хто зазнав збитку. Ця особа зверталася до суду за допомогою позову (*action*) [4, с. 37]. Сам термін «диспозитивність» походить від латинських слів *dispositivus*, якому відповідає зміст поняття «маю у своєму розпорядженні», та *dispono*, що означає «розпоряджаюсь».

Відповідно до ст. 11 Цивільного процесуального кодексу України суд розглядає цивільні справи не інакше, як за зверненням фізичних або юридичних осіб, поданим відповідно до ЦПК України, в межах заявлених ними вимог і на підставі доказів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі.

Диспозитивність проявляється як єдність волі та волевиявлення матеріально заінтересованої особи, здійсненого безпосередньо чи опосередковано через представника, вільно обирати варіанти поведінки, засоби судового захисту через юридичну природу цивільних процесуальних правовідносин. Наслідком використання заінтересованою особою відповідних засобів судового захисту є рух справи. Однак така свобода заінтересованих осіб має певні межі, обумовлені метою цивільного судочинства. Тому дотримання цивільної процесуальної форми суб'єктами цивільного процесу та необхідність виконання його завдань визначають наявність публічно-правового інтересу в цивільному процесі – процесуальної активності суду, яка також є невід'ємною умовою розвитку процесу.

Стан дослідження. Процесуальна активність суду безпосередньо пов'язана з реалізацією в цивільному процесі таких засад цивільного судочинства, як диспозитивність і змагальність, їх місцем у досягненні мети правосуддя в цивільних справах щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави, і була предметом наукових досліджень учених-процесуалістів А. В. Андрушка, С. С. Бичкової, С. В. Васильєва, О. В. Васьковського, К. В. Гусарова, В. В. Комарова, В. І. Тертишнікова, Г. П. Тимченка, С. Я. Фурси, О. П. Чистякової, П. І. Шевчука, М. І. Штефана, О. В. Шутенко та ін. Однак в юридичній літературі не приділялася належна увага дослідженню феномена процесуальної активності суду в аспекті поєднання та безпосереднього взаємозв'язку із такою засадою цивільного судочинства як диспозитивність.

Метою статті є визначення поняття принципу поєднання в цивільному судочинстві засад диспозитивності та процесуальної активності суду як самостійного принципу цивільного судочинства.

Виклад основного матеріалу. Процесуальна активність суду проявляється в різних аспектах цивільного процесу. Європейський суд неодноразово вказував, що навіть у правових системах, де застосовується принцип, згідно з яким процесуальна ініціатива покладена на сторони, позиція останніх не звільняє суди від обов'язку забезпечити оперативний судовий розгляд, передбачений п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5–7]. Досягнення судами зазначеної мети та дотримання розумності строків розгляду справ і принципу правової визначеності роблять необхідними чітко визначені законом межі втручання суду в загальноприйнятту ініціативу сторін.

Процесуальна активність суду в сучасній науці не визначається однозначно. Як зазначає А. В. Андрушко, для розкриття значення принципу диспозитивності заслуговує на окремий розгляд питання ініціативи та активності суду [8, с. 35]. О. П. Чистякова розглядає активні повноваження суду як винятки з принципу диспозитивності [9, с. 8–9]. З таким положенням важко погодитись, оскільки наявність публічно правового інтересу є не винятком із диспозитивних засад, а умовою їх реалізації. В. М. Семенов вважав, що активність суду створює самостійний принцип цивільного процесуального права, основне призначення якого – допомога з боку суду особам, які беруть участь у справі, у здійсненні ними своїх прав, а також контроль за їхніми розпорядчими діями [10, с. 125–141].

Однак дослідження проблеми активності суду в межах самостійного принципу цивільного судочинства не тільки не відповідає вимогам часу, але й уявляється теоретично неспроможним, оскільки поза зв'язком із процесуальними правами зацікавлених осіб не дозволяє правильно визначити й обґрунтувати ступінь активності суду в процесі та конструювання нових принципів, подібних принципу

процесуальної активності суду, зокрема й судового керівництва, збідає зміст інших принципів цивільного процесуального права [11, с. 39–40]. Не можна погодитися, що активні повноваження суду є виключенням із принципу диспозитивності, але є справедливим положенням, що вони мають публічно-правову природу і покликані вирішити можливі колізії приватного та публічного інтересу. Такий підхід обґрунтовується необхідністю побудови цивільного судочинства на основі поєднання змагальних і слідчих засад із переважанням першого і збереженням другого у вигляді окремих активних повноважень суду [9, с. 8].

Особі, якій належить суб'єктивне цивільне право, належить і автономія в розпорядженні своїм правом до процесу, але якщо особа звернулася до суду, то вона повинна зважати на організацію процесу, створеного державою не тільки в її особистих інтересах, а, перш за все, в інтересах цілого, в інтересах усієї держави. А інтереси цілого вимагають, щоб процес слугував охороні правопорядку, цілям розкриття матеріальної істини. Таким чином, від розсуду суб'єкта права залежить, звернутися чи ні до суду, далі вже справа держави організувати процес найбільш доцільно для охорони правопорядку. Тому приватна автономія сторін у процесі не може мати широкого застосування [12, с. 59].

Деякі вчені активність суду вважають складовою частиною інших принципів цивільного судочинства. Наприклад, М. Й. Штефан вважає, що активне становище суду характеризує зміст принципу публічності [13, с. 51].

Активні процесуальні повноваження суду не можна розглядати як виключення з принципу диспозитивності або визнавати їх змістом принципу публічності [8, с. 135], оскільки суд сприяє сторонам під час здійснення такого процесу, як доказування, рівноправності сторін і створює необхідні умови для досягнення мети судочинства. Тому з урахуванням балансу публічно-правових і приватно-правових інтересів у судочинстві необхідно розглядати принцип процесуальної активності суду у взаємозв'язку з принципом диспозитивності.

Визначені положення відповідають загальним тенденціям розвитку сучасного судочинства у країнах зі спорідненими системами права. Так, характеристикими сучасного цивільного процесу є дія єдиних принципів управління правосуддя, що обумовлено поступовим зближенням типів цивільного судочинства, уніфікація окремих принципів судочинства з метою забезпечення інтеграційних процесів [14, с. 26].

Учені-процесуалісти справедливо відзначають, що саме активна позиція суду, з точки зору організації процесу, виступає гарантією досягнення завдань цивільного судочинства, а тому має велике значення для його оптимізації. На різних етапах удосконалення судострою та судочинства співвідношення принципів змагальності й

диспозитивності процесу з одного боку і принципу активної ролі суду з іншого істотно змінювалося [15].

Крім судового керівництва, функціями суду в цивільному судочинстві є дотримання публічного порядку та нагляд за виконанням завдань судочинства, тому диспозитивність як вільну можливість здійснення права та вплив на рух справи взагалі не можна розглядати самостійно, без урахування засад процесуальної активності суду з таких причин. Так, диспозитивність, очевидно, має свої межі, пов'язані з публічно-правовою природою судочинства, як абсолютну процесуально-правову засаду її розглядати не правильно. Зокрема, це підтверджується тим, що механізм цивільних процесуальних правовідносин побудований таким чином, що окремі процесуальні дії як юридичні факти не можуть бути підставами для виникнення, зміни або припинення таких правовідносин. Жодна процесуальна дія сторін або інших осіб, які беруть участь у справі, не може вплинути на рух справи без вчинення відповідної владної процесуальної дії суду. Отже, для розвитку процесу потрібен юридичний склад, до якого слід віднести процесуальну дію або у випадках, передбачених законом, бездіяльність осіб, які беруть участь у справі, та процесуальну дію суду, вчинену в межах визначених законом повноважень.

Не зважаючи на викладені положення, диспозитивність як засада, яка визначає рух процесу, не втрачає свого значення, оскільки відповідно до чинного законодавства ініціативою суд не наділений. На противагу особам, які беруть участь у справі, суд наділений дискреційними повноваженнями, під якими слід розуміти вибір вчинення процесуальної дії серед передбачених у законі підстав. Зокрема, після реєстрації позовної заяви суд залежно від підстав має вибір між такими процесуальними діями, як відкриття провадження, відмова у відкритті провадження, повернення заяви, залишення заяви без руху (ст. 121, 122 ЦПК України). Самостійна ж процесуальна ініціатива суду не має значення для розвитку процесу та розглядається як порушення норм процесуального права.

Отже, особливості суспільних відносин, які є предметом розгляду в цивільному судочинстві, у значній мірі визначили існування такого специфічного галузевого цивільно-процесуального принципу, як принцип диспозитивності. В аспекті досліджуваних юридичних явищ слід зазначити, що активна позиція суду є свого роду гарантією виконання завдань цивільного судочинства та наданих законом процесуальних прав особам, які беруть участь у справі, а також необхідним елементом у механізмі цивільних процесуальних правовідносин.

Активні повноваження суду, як і права сторін, існують у сферах руху процесу, судового доказування, залучення інших суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, чим характеризується законодавство багатьох країн. Так, принцип керівної ролі суду в процесі закріплений у цивільному процесуальному законодавстві багатьох

країн (ст. 9 ЦПК Молдови, ст. 15 ЦПК Литви), згідно з ним суд першої інстанції та апеляційної інстанції в ході розгляду цивільної справи сам перевіряє докази у справі [16, с. 46].

Традиційна змагальність французького цивільного судочинства була з часом доповнена слідчими елементами, активністю суду. Це пов'язано, в першу чергу, з уведенням в судовий процес посади судді з підготовки справ. До його функцій входять, по-перше, контроль за розвитком процесу шляхом встановлення відповідних строків для вчинення сторонами окремих процесуальних дій, по-друге, дослідження фактичних обставин справи [17]. Слід також звернути увагу на механізм судового управління справою (court's case management), який згідно з Правилами цивільного судочинства означає відхід від практики, коли розвиток цивільного процесу у справі традиційно залежить тільки від сторін. Нині керівництво належить суду, особливо на підготовчій стадії, що дозволяє прискорити провадження та скоротити витрати [18, с. 62].

Якщо зміст диспозитивних засад у цивільному судочинстві є загальноновизнаним, то зміст та межі процесуальної активності суду неможливо визначити без встановлення змісту поняття суддівської дискреції. Дослідник Аарон Барак визначає її як повноваження, надане особі, яка володіє владою, обирати між двома чи більше альтернативами, коли кожна з альтернатив законна. Суддівський розсуд є юридичною умовою, за якої суддя має право робити вибір із декількох варіантів [19, с. 13–14].

Природу суддівського розсуду цілком правильно, на нашу думку, визначає білоруська дослідниця В. М. Бібіло. Науковець зазначає, що законодавець не має можливості та не вважає за доцільне охопити всі конкретні випадки, свідомо надає суду право на окреслену певними межами закону свободу діяльності, надаючи йому тим самим право на розсуд. Це право стає елементом компетенції суду, свого роду суб'єктивним правом. Виникають і такі ситуації, коли законодавець, конструюючи норму права, не мав наміру дати можливість суду діяти на свій розсуд, проте норма з яких-небудь причин вийшла неясною, що змушує суд вносити у свою діяльність елементи розсуду. Іноді в законі взагалі відсутня норма, яка регламентує конкретне суспільне відношення, оскільки законодавство не встигає за надзвичайно динамічним розвитком суспільних відносин. Законні ж інтереси особи захищають, насамперед, використанням судового розсуду. Але з яких би причин судовий розсуд не виникав, він завжди повинен бути в межах закону. Рішення, ухвалені судом на основі розсуду, зумовлює ті самі правові наслідки, як і те, в основу якого покладено конкретне правове розпорядження [20, с. 43]. Згідно з таким тлумаченням суддівської дискреції очевидно є необхідність визначення співвідношення цього явища з принципом диспозитивності та процесуальної активності суду.

Із такого співвідношення процесуальних прав заінтересованих осіб і повноважень суду для останнього випливають такі основні положення: суд не може за своєю ініціативою відкрити цивільну справу (ст. 11 ЦПК України); суд не може виходити за межі заявлених позовних вимог (крім випадків, визначених законом). Незважаючи на загальне визнання диспозитивних засад та їх безумовність, норми матеріального права визначають дещо інші положення. Зокрема, суд у визначених законом випадках може вийти за межі позовних вимог. Так, відповідно до ч. 5 ст. 216 ЦК України суд може застосувати наслідки недійсності нікчемного правочину з власної ініціативи. У ст. 23 ЦК України передбачено право суду визначати розмір компенсації моральної шкоди з урахуванням вимог розумності та справедливості, при цьому він не обмежений вимогами позивача [21].

Суд не може, ігноруючи процесуальне волевиявлення сторін, здійснення у встановленому законом порядку та спрямоване на закінчення справи у формі закриття провадження (відмова від позову, мирова угода) або ухвалення рішення на користь однієї зі сторін (визнання позову відповідачем), продовжити судовий розгляд й ухвалити рішення на свій розсуд. Утім, контроль дотримання судом під час вчинення процесуальних дій сторонами процесуальної форми, дотримання обов'язків, прав та інтересів інших осіб є головними критеріями застосування судом дискреційних повноважень.

Зазначені межі процесуальної активності не знайшли прямого закріплення в цивільному процесуальному законодавстві, але випливають з аналізу змісту принципу диспозитивності та низки зазначених вище норм, в яких останній за загальним визнанням знаходить свій конкретний прояв. Входячи до змісту принципу диспозитивності, викладені межі процесуальної активності суду утворюють загальне правило, що характеризує процесуальне становище суду в галузі управління рухом процесу як залежне від ініціативи осіб. У свою чергу, сторони таким же чином, виявляючи свою ініціативу, не досягнуть мети розвитку процесу без прояву процесуальної активності й реалізації відповідних повноважень суду.

Яскравим прикладом ініціативи суду є стадія провадження у справі до судового розгляду, де від процесуальної активності суду для забезпечення подальшого розгляду справи залежить правильне та швидке вирішення справи (ст. 130 ЦПК України). Зокрема, Європейський суд зазначає, що відповідальність за підготовку справи та якнайшвидше проведення судового розгляду покладено на суддю [22; 23; 7]. Відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод саме Договірні держави зобов'язані організувати свої судові системи таким чином, щоб їхні суди могли гарантувати право кожного на отримання остаточного рішення у спорах, пов'язаних із цивільними правами та обов'язками, упродовж розумного строку [24]. Належна участь сторони в судовому розгляді вимагає, щоб суд з власної ініціативи надав документи, що знаходяться в

його розпорядженні. З цієї причини не має значення, чи заперечує заявник відсутність відповідних документів або взяв на себе ініціативу щодо отримання доступу до матеріалів справи [25].

Вимога ініціативності та процесуальної активності суду впливає з таких вимог: право на змагальний процес має реалізовуватися у відповідних умовах, тобто сторони судового розгляду повинні мати можливість знайомитися з доказами, наданими до суду, а також можливість заявляти заперечення щодо їх існування, змісту й достовірності у відповідній формі та протягом встановленого часу [26; 27]; сторони повинні мати можливість надавати будь-які докази, необхідні для задоволення їх вимог [28]. Відповідні процесуальні права можуть бути гарантовані не лише закріпленням їх у законі, а й розумною судовою дискрецією, що належним чином у сукупності забезпечує дотримання мети цивільного судочинства. У чинному законодавстві відповідна засада визначена так: суд сприяє всебічному і повному з'ясуванню обставин справи, роз'яснює особам, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки, попереджує про наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій і сприяє здійсненню їхніх прав у випадках, встановлених ЦПК України (ч. 4 ст. 10 ЦПК України).

Наступним аргументом на користь існування принципу поєднання диспозитивних засад та процесуальної активності суду є вимоги, закріплені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, пов'язані з виконанням судових рішень там, де суди зобов'язані проявляти активність з метою забезпечення ефективності. Так, відповідно до практики Європейського суду держава має позитивний обов'язок організувати систему, в тому числі виконання остаточних судових актів у спорах між приватними особами, яка була б ефективна як на нормативному рівні, так і на практиці [29].

Висновки. Отже, дослідження сутності принципу поєднання засад диспозитивності та процесуальної активності суду дозволяє сформулювати такі положення: механізм правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин визначає рух цивільного процесу залежно від волі осіб, які беруть участь у справі, яка реалізується у встановленій законом процесуальній формі, та кореспондуючих дискреційних повноважень суду; права та обов'язки суду в межах принципу поєднання засад диспозитивності та процесуальної активності мають характер гарантії реалізації права зацікавленої особи на звернення до суду за захистом свого суб'єктивного матеріального права.

Таким чином, принцип поєднання засад диспозитивності та процесуальної активності суду – це нормативно закріплена правова вимога, відповідно до якої від вчинення особами, які беруть участь у справі, процесуальних дій та кореспондуючих дискреційних повноважень суду залежить виникнення, зміна та припинення цивільних процесуальних правовідносин, рух справи.

Обсяг статті не дозволяє зупинитися на висвітленні всіх проблем, пов'язаних із взаємодією диспозитивних засад та активності суду під час здійснення цивільного судочинства в Україні, але всі вони

потребують подальшого глибокого теоретичного дослідження, належного законодавчого забезпечення та осмислення практики його застосування із тим, щоб подальші зміни в законодавстві сприяли, насамперед, забезпеченню прав свободи на справедливий, незалежний і неупереджений суд. Зокрема, окремому дослідженню підлягає положення взаємодії диспозитивних засад та активності суду під час здійснення цивільного судочинства в Україні на стадіях перевірки законності та обґрунтованості судових рішень.

Список використаних джерел: 1. Загальна декларація прав людини : від 10 груд. 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015. 2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 4 листоп. 1950 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 2371. 3. *Vmler and Others v. the Czech Republic* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60750>. – Белес и другие против Чешской Республики. 4. Основи римського приватного права. Стислий курс : навч. посіб. / В. А. Кройтор, С. О. Сліпчено, С. П. Довбій, Н. О. Горобець ; за заг. ред. В. А. Кройтора. – Харків : НікаНова, 2014. – 198 с. 5. *Case of Pafitis and Others v. Greece* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-7740>. – Пафитис и другие против Греции. 6. *Case of Tierce v. San Marino* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61150>. – Тьерсе против Сан-Марино. 7. *Case of Sgrmeli v. Germany* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75689>. – Сюрмели против Германии. 8. Андрушко А. В. Принцип диспозитивності цивільного процесуального права України : монографія / А. В. Андрушко. – Харків : Консум, 2006. – 172 с. 9. Чистякова О. П. Проблема активности суда в гражданском процессе Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Чистякова Ольга Петровна. – М., 1997. – 21 с. 10. Семенов В. М. Конституционные принципы гражданского судопроизводства / В. М. Семенов. – М. : Юрид. лит., 1982. – 152 с. 11. Чистякова О. П. Проблема активности суда в гражданском процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Чистякова Ольга Петровна. – М., 1997. – 197 с. 12. Рязановский В. А. Единство процесса : учеб. пособие / В. А. Рязановский. – М. : Городец, 2005. – 80 с. 13. Штефан М. Й. Цивільний процес : підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закл. освіти. – 2-ге вид., перероб. та допов. – Київ : Ін Юре, 2001. – 696 с. 14. Здрок О. Н. Гражданский процесс зарубежных стран : учеб. пособие / О. Н. Здрок. – М. : Изд-во дел. и учеб. лит., 2005. – 176 с. 15. Короед С. А. Пределы процессуальной активности суда в гражданском процессе и ее влияние на эффективность судебной защиты / С. А. Короед // Евразийский юридический журнал. – 2013. – № 11. – С. 101–104. 16. Васильев С. В. Порівняльний цивільний процес : підручник / С. В. Васильев. – Київ : Алтера, 2015. – 352 с. 17. Зайцева А. Г. Принцип состязательности в гражданской процессуальной науке XIX века / А. Г. Зайцева // Закон. – 2007. – № 4. – С. 102–111. 18. Кудрявцева Е. В. Гражданское судопроизводство Англии / Е. В. Кудрявцева. – М. : Городец, 2008. – 320 с. 19. Барак Аарон. Судейское усмотрение / Аарон Барак. – М. : Норма, 1999. – 376 с. 20. Бибило В. Н. Проблемы юриспруденции: избранные труды / В. Н. Бибило. – Минск : Право и экономика, 2010. – 470 с. 21. Луспенник Д. Роль суду в цивільному диспозитивному процесі [Електронний ресурс] / Луспенник Дмитро // Юридичний журнал. – 2004. – № 6. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1253>. 22. *Case of Caruano v. Italy* [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57458>. – Капуано против Италии. **23.** Affaire Versini c. France [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-64139>. – Версини против Франции. **24.** Case of Scordino v. Italy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72925>. – Скордино против Италии. **25.** Case of Kerojdrvi v. Finland [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57941>. – Кероярви против Финляндии. **26.** Case of Krimbsh and Others v. the Czech Republic [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58608>. – Крчмар и другие против Чешской Республики. **27.** Affaire Immeubles Groupe Kosser c. France [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-64897>. – Иммёбль Груп Коссер против Франции. **28.** Affaire [Clinique des Acacias and Others c. France] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70604>. – Клиник де Акасья и другие против Франции. **29.** Case of Fuklev v. Ukraine [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69261>. – Фуклев против Украины.

Надійшла до редакції 09.03.2016

Кройтор В. А. Понятие принципа сочетания начал диспозитивности и процессуальной активности суда в гражданском судопроизводстве

Доказано, что диспозитивность проявляется как единство воли и волеизъявления материально заинтересованного лица, осуществляемое непосредственно или косвенно через представителя, свободно выбирать вариант поведения, средства судебной защиты в силу юридической природы гражданских процессуальных правоотношений. Указано, что соблюдение гражданской процессуальной формы субъектами гражданского процесса и необходимость выполнения его задач определяют наличие публично-правового интереса в гражданском процессе – процессуальной активности суда, которая также является неотъемлемой частью развития процесса.

Таким образом, принцип сочетания начал диспозитивности и процессуальной активности суда – это нормативно закреплённое правовое требование, согласно которому от совершения лицами, участвующими в деле, процессуальных действий и корреспондирующих дискреционных полномочий суда зависит возникновение, развитие и прекращение гражданских процессуальных правоотношений, движение гражданского дела.

Ключевые слова: принципы гражданского процессуального права, принцип диспозитивности, принцип процессуальной активности суда, принцип сочетания начал диспозитивности и процессуальной активности суда.

Kroytor V. A. The concept of the principle of combining the principles of the free exercise of material and procedural rights by the parties to legal proceedings and procedural activity of the court within civil proceedings

It is proved that the discretionary nature is manifested as the unity of will and willingness of vested interests realized directly or indirectly through a representative,

to choose freely behaviors, ways of court protection through the legal nature of civil procedural legal relations. It is indicated that the result of using appropriate means of court protection by vested interests is the progress of the case. However, this freedom of vested interests has certain limits due to the purpose of civil proceedings.

It is noted that compliance with civil procedural form by the subjects of civil process and the need to fulfill its tasks determine the existence of public and legal interest within civil proceedings – procedural activity of the court, which is also an essential condition for the development of the process. The rights and duties of the court within the principle of combining the principle of the free exercise of material and procedural rights by the parties to legal proceedings and procedural activities have the character of a guarantee to realize the rights of vested interests to appeal the court for the protection of his subjective material right.

Thus, the principle of combining the principle of the free exercise of material and procedural rights by the parties to legal proceedings and procedural activity of the court – is enshrined legal requirement, according to which the emergence, change and termination of civil procedural legal relations, the progress of the case depend on proceedings and corresponding discretionary powers of the court committed by persons involved in the case.

Keywords: principles of civil procedural law, principle of the free exercise of material and procedural rights by the parties to legal proceedings, principle of procedural activity of the court, principle of combining the principle of the free exercise of material and procedural rights by the parties to legal proceedings and the principle of procedural activity of the court.

УДК 347.45/47(043.2)

Л. В. Резніченко

ПРИВАТНОПРАВОВА СКЛАДОВА В РЕГУЛЮВАННІ ОСВІТНІХ ПРАВОВІДНОСИН

Розглянуто правовідносини в галузі вищої освіти, які є предметом правового регулювання норм цивільного права. Проаналізовано теоретичні здобутки щодо характеристики освітніх правовідносин у контексті загальної теорії вчення про правовідносини. Зроблено висновок, що правовідносинам у галузі освіти, як і будь-якій предметно-практичній діяльності суспільства і держави, притаманний комплексний характер, що не є явищем унікальним. Комплексність властива екологічній, медичній, транспортній, будівельній та іншим сферам, де поряд з адміністративним є місце і цивільно-правовому регулюванню. Недосконалість чинного законодавства, прогалини, його суперечливість породжують плюралізм наукової думки: від заперечення цивільно-правової природи договору з надання освітніх послуг до спроб розглядати його виключно з публічно-освітніх позицій.

Ключові слова: освітнє правовідношення, послуга, публічний, приватноправовий, вища освіта.

Постановка проблеми. Розвиток освіти в Україні, зокрема такої її складової, як вища освіта, обумовлений майбутніми змінами